

Д. Н. Іванцев

викладач кафедри права та публічного управління

ЗВО «Університет Короля Данила»

ORCID ID: 0009-0002-6093-481X

КЛАСИФІКАЦІЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Метою статті є розкриття змісту поняття види судових рішень, здійснення науково-практичного аналізу класифікації видів судових рішень на підставі норм Цивільного процесуального кодексу України. В статті здійснено науково-практичний аналіз видів судових рішень в цивільному судочинстві України. Надано авторську класифікацію видів судових рішень, узагальнено висновки вітчизняних вчених щодо поділу судових рішень в цивільному процесі на групи. Так, за інстанцією, в межах якої судові рішення були прийняті: рішення суду першої інстанції; рішення суду апеляційної інстанції; рішення суду касаційної інстанції. Залежно від галузевої приналежності предмету правового спору судові рішення в цивільному процесі поділяються на рішення, постановлені за результатами розгляду цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших справ. Критикується норма Цивільного процесуального кодексу України про те, що судовий наказ є особливою формою судового рішення та пропонуються відповідні зміни до положень Цивільного процесуального кодексу України. Доведено, що в Конституції України використання термінів «рішення суду» та «судове рішення» вказує на термінологічну незгодженість відповідних норм Конституції України. Встановлено, що в теорії цивільного процесу для поділу судових рішень на групи використовують різні класифікатори, які не мають офіційного закріплення в Цивільному процесуальному кодексі України. Цивільний процесуальний кодекс України використовує лише термін «види судових рішень», не розкриваючи його зміст. З метою дотримання принципу юридичної визначеності, який є елементом принципу верховенства права, пропонується в Конституцію України внести зміни та використовувати один термін «рішення суду». Зроблено висновок, що інститут судового рішення в теорії цивільного процесу, а також в цивільному процесуальному законодавстві України займає ключове місце. Судове рішення – це процесуальний інститут та водночас особливий соціально-правовий феномен, який уособлює певні базові характеристики відповідного суспільства та є правовим засобом виконання судом його основного соціального призначення (його соціальних цілей). Єдиною формою здійснення легітимної судової влади є правосуддя, а легітимним актом реалізації цієї влади є судове рішення. Поняття «вид судового рішення» використовується в Цивільному процесуальному кодексі України, однак зміст його не розкривається. Цивільного процесуальний кодекс України закріплює вичерпний перелік видів судових рішень, а саме, це: судовий наказ, рішення, ухвала, постанова суду. На виконання вимог норм ст. 19 Конституції України, а також відповідних статей Цивільного процесуального кодексу України, порядок ухвалення судових рішень закріплено в ст. 259 Цивільного процесуального кодексу України.

Ключові слова: судовий наказ, постанова, рішення суду, цивільний процес, судове рішення, ухвала суду.

Постановка проблеми. Інститут судового рішення в цивільному процесі включає усі акти суду, що ухвалюються протягом усього судового процесу на різних його стадіях та в межах різних судових процедур. Такі судові акти відрізняються один від одного за зовнішнім вираженням (формою), змістовим наповненням, предметом, метою, роллю в механізмі правового регулювання та ступенем впливу на суспільні відносини, які

вирішуються в цивільному процесі. Відтак, усе це зумовило необхідність систематизації та класифікації судових рішень в цивільному процесі, що має на меті дослідження сутнісних ознак судових рішень та універсальних для певної сукупності рішень характеристик для ефективного виконання завдань цивільного судочинства.

Слід також зазначити, що в ст. 258 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК)

[1]. передбачено види судових рішень, однак ні ця стаття, ні інші статті ЦПК зміст термінів «рішення», «судового наказу», «постанови», «ухвали» суду не розкривають, що, на нашу думку, негативно впливає на розвиток науки цивільного процесу та є порушенням принципу якості законів, який є складовим елементом принципу верховенства права.

Стан опрацювання проблеми. Тема видів судових рішень не є новою для теорії цивільного процесу. Цією тематикою займаються, наприклад, І.Андронов, С. Бичкова, О.Братель, В.Бобрик, К.Гусаров, О.Грабовська, А.Дика, І.Жукевич, О. Захарова, Т.Кучер, О.Короєд, Д.Луспенник, М.Майка, Ю.Навроцька, Ю.Притика, Г. Тимченко, М. Треушніков, Є. Харитонов, М. Ясинок та ін.

Так, наприклад, К. Гусаров досліджує судову практику щодо постановлення окремих ухвал [2], І. Андронов розглядає різні види судових рішень в своєму дисертаційному дослідженні [3], Ю. Навроцька аналізує судову практику щодо документів, якими підтверджується кожна із вимог, за якою може бути видано судовий наказ [4], С. Короєд пропонує вирішувати питання щодо видів судових рішень комплексно [5] тощо.

Разом з тим, на нашу думку, теорія цивільного процесу потребує додаткових досліджень в частині видів судових рішень.

Метою наукової статті є розкриття змісту поняття види судових рішень, здійснення науково-практичного аналізу класифікації видів судових рішень на підставі норм Цивільного процесуального кодексу України.

Виклад матеріалу. Про ефективність інституту судового рішення як інструменту захисту прав осіб свідчать статистичні дані, опубліковані Верховним Судом. Так, упродовж 2021 року місцевими судами постановлено 69 окремих ухвал у справах, що розглядалися в порядку цивільного судочинства. Судами видано на виконання понад 1 млн документів на суму понад 15 млрд 438 млн грн. У 2021 році місцевими судами розглянуто 169,5 тис. справ з ухваленням заочних рішень. Варто зазначити, що кількість справ наказного провадження, що надійшли упродовж 2021 року, збільшилась на 134,3 тис., або на 60 % порівняно з 2020 роком та становила 358,2 тис. У звітному періоді місцевими судами розглянуто 335,3 тис. заяв про видачу судового наказу, за результатами розгляду яких видано 260,8 тис. судових наказів, або 77,8 % від кількості розглянутих. Місцевими судами упродовж

2021 року розглянуто майже 526 тис. справ позовного провадження, із них із ухваленням рішення – 463,5 тис., у тому числі у 423,3 тис. справ позови задоволено, що становить 91,3 % від усіх ухвалених рішень [6].

Метою судового рішення є досягнення юридичної визначеності у спірних правовідносинах, яке переконує сторони і суспільство у справедливості суду, утвердженні ним прав людини та запобігає стану невизначеності в аналогічних ситуаціях [7].

Стаття 258 ЦПК містить вичерпний перелік видів судових рішень в цивільному процесі, а саме, це: 1) ухвали; 2) рішення; 3) постанови; 4) судові накази. Разом з тим, ця стаття, на нашу думку, в частині виділення як виду судового наказу не узгоджується зі ст. 160 ЦПК, яка передбачає, що «судовий наказ є особливою формою судового рішення». Відтак, пропонуємо узгодити ці статті шляхом внесення змін в ст. 160 ЦПК та передбачивши, що судовий наказ є видом судового рішення.

Слід також зазначити, що ЦПК використовує два різні за змістом терміни «судове рішення» та «рішення» суду. Науково-практичний аналіз норм ЦПК доводить, що термін «судове рішення» є ширшим за змістом та охоплює термін «рішення» суду, яке є одним із видів судового рішення відповідно до ст. 258 ЦПК. Крім того, звертаємо увагу на те, що Конституція України переважно оперує терміном «рішення суду» (ст. ст. 29, 30, 41, 43, 47, 81, 126), а не «судове рішення» (ст. ст. 129 та 129-1). Термін «судове рішення» «з'явився» в Конституції України в ст. ст. 129 та 129-1 у зв'язку із внесенням змін до Конституції України на підставі Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. Використання терміну «судове рішення» в цьому Законі, а відтак і в двох нормах Конституції України, вказує на термінологічну неузгодженість використання термінів «рішення суду» (до 2016 року в Конституції лише цей термін використовувався) та «судове рішення», що негативно впливає на нашу думку, на розвиток теорії юридичного процесу.

В юриспруденції для поділу судових рішень на групи використовують різні класифікатори, які не мають офіційного закріплення в ЦПК.

Поширеною є класифікація судових рішень залежно від способу захисту права та правових наслідків, які вони зумовлюють. Так, вчені виділяють рішення: про присудження, що спрямовані на закріплення обов'язку певної особи

вчинити на користь іншої певну дію або утриматися від її вчинення (про відшкодування шкоди, про виконання умов договору тощо), на поновлення порушеного, оспореного чи невизнаного права або інтересу; про визнання, якими підтверджується наявність чи відсутність певних правовідносин, юридичних фактів (наприклад, про визнання права власності); конститутивні (перетворювальні), завданням яких є захист права особи шляхом встановлення, зміни або припинення правовідношення між суб'єктами, у разі коли наявне стан відносин між ними порушує інтереси одного із суб'єктів (про розірвання договору, про розірвання шлюбу) [8].

Інші вчені пропонують розмежовуючи рішення, прийняті в порядку позовного, окремого та наказного провадження [9].

Узагальнивши ці та інші напрацювання вчених, здійснивши науково-практичний аналіз норм ЦПК, судової практики, підтримуємо загальноприйняті українськими вченими такі класифікатори судових рішень.

Так, за інстанцією, в межах якої судові рішення були прийняті: рішення суду першої інстанції; рішення суду апеляційної інстанції; рішення суду касаційної інстанції.

Залежно від галузевої приналежності предмету правового спору судові рішення в цивільному процесі поділяються на рішення, постановлені за результатами розгляду цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших справ.

Залежно від складу суду, яким вони приймаються судові рішення можна поділити на рішення, прийняті суддею одноособово (частина перша ст. 34 ЦПК), рішення, прийняті колегією суддів (частини третя та четверта ст. 34 ЦПК), та рішення, прийняті колегією у складі одного судді і двох присяжних (частина четверта ст. 293 ЦПК).

За критерієм обсягу питань, що вирішуються судовим рішенням, постановленим за результатами судового розгляду слід виділяти: основні – тобто ті, якими вирішуються правові вимоги сторін спору, що ухвалені безпосередньо після розгляду справи по суті; додаткові, постановлені відповідно до статті 270 ЦПК.

Також за ознакою повноти постановленого судового рішення можна виділити повне та скорочене судові рішення (частина шістнадцята ст. 7 ЦПК). Так, відповідно до частини шостої ст. 259 ЦПК у виняткових випадках залежно від складності справи складання повного рішення (постанови) суду може бути відкладено на строк не більш як десять днів, а якщо справа розглянута у порядку спрощеного провадження - не більш як п'ять днів з дня закінчення розгляду

справи. Складання повного тексту ухвали, залежно від складності справи, може бути відкладено на строк не більш як п'ять днів з дня оголошення вступної та резолютивної частин ухвали. Судове рішення, що містить вступну та резолютивну частини, має бути підписане всім складом суду і приєднане до справи.

В юриспруденції викликає дискусію поділ судових рішень за критерієм особливостей конструкції резолютивної частини рішення: імперативні, альтернативні та факультативні судові рішення в цивільному процесі [10].

У зв'язку з цим зазначимо, що можливість постановлення альтернативних судових рішень не передбачена чинним цивільним процесуальним законодавством. Більше того, відповідно до пункту 9 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про судові рішення» від 23.03.2012 № 6 резолютивна частина рішення не повинна викладатись альтернативно (наприклад: стягнути з відповідача певну суму або в разі відсутності коштів на його рахунок звернути стягнення на належне йому майно). У випадку, коли такі альтернативні вимоги містяться у позовній заяві, господарському суду слід ухвалою зобов'язати позивача визначитись з предметом позову і вирішувати спір у залежності від характеру зобов'язань відповідача.

Дискусія про визнання такого виду судових рішень в цивільному процесі пов'язана, перш за все, із нормами Цивільного кодексу України, що регламентують альтернативні зобов'язання. Однак до врегулювання зазначеного питання на рівні цивільного законодавства в контексті наділення кредитора правом вимагати від боржника виконання альтернативного зобов'язання шляхом вчинення однієї із дій (у разі невиконання боржником такого обов'язку добровільно), говорити про можливість виділення альтернативних судових рішень в межах цивільного процесу надто передчасно. Так само, ЦПК не передбачає можливості суду ухвалювати факультативні судові рішення. Для вітчизняного процесуального законодавства характерними є імперативні судові рішення.

Пропонуємо судові рішення в цивільному процесі залежно від функціонального призначення класифікувати на: судові рішення, якими справа вирішується по суті; судові рішення, якими вирішуються процедурні питання, пов'язані з розглядом справи (стосовно відкриття провадження у справі, стосовно зупинення провадження, вжиття заходів врегулювання спору тощо); судові рішення, що опосередковують процедуру доказування (призначення експертизи, витребування доказів тощо); «превентивні» судові рішення, основним завдан-

ням яких є зупинення неправомірного впливу на сторону судового провадження з боку іншої сторони, а також забезпечення реальної можливості виконання рішення (ухвали про забезпечення позову); «допоміжні» судові рішення, спрямовані на усунення недоліків та неточностей «основного» судового рішення; судові рішення, постановлені в рамках виконання контрольної функції; судові рішення, постановлені в рамках самоконтрольної функції.

Так, наприклад, до першої групи судових рішень належать рішення суду першої інстанції за наслідками розгляду справи по суті в порядку позовного провадження, рішення суду першої інстанції за наслідками розгляду справи по суті в порядку окремого провадження, заочне судове рішення, судовий наказ, постанова суду апеляційної інстанції, постанова суду касаційної інстанції, прийняті за результатами апеляційного та касаційного перегляду судового рішення відповідно.

До другої групи судових рішень відповідно до ст. 258 ЦПК належать ухвали суду, що постановляються в межах окремих етапах судового провадження, та спрямовані на досягнення дієвості та стадійності судового провадження.

До групи «допоміжних» судових рішень належать, наприклад, ухвала про роз'яснення судового рішення, додаткове судове рішення, ухвала про внесення виправлень до судового рішення, тобто рішення, спрямовані на забезпечення належної якості судового рішення, його доступності та зрозумілості для учасників судового провадження.

Під судовими рішеннями, постановленими в межах виконання контрольної функції, пропонуємо розуміти, зокрема, ухвалу суду у справі про скасування рішення третейського суду, ухвалу суду у справі про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, ухвалу суду про затвердження або відмову у затвердженні мирової угоди. Як в першому, так і в другому випадку суд як уповноважений орган держави, до компетенції якого відноситься захист прав, свобод та законних інтересів осіб від імені держави, фактично здійснює контроль за відповідністю процедури альтернативного вирішення спору встановленому законом порядку вирішення таких спорів. Окрім цього, до цієї групи судових рішень можна також віднести окрему ухвалу, яка відповідно до ст. 262 ЦПК є процесуальною реакцією суду на виявлення при вирішенні спору факту порушення законодавства або недоліків в діяльності юридичної особи, державних чи інших органів, інших осіб.

Щодо правової природи окремої ухвали, то в судовій практиці переважає позиція стосовно

того, що постановлення окремої ухвали є правом, а не обов'язком суду (наприклад, ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 19.03.2019 по справі № 760/4478/13-ц).

До цієї ж групи судових рішень слід віднести також рішення, прийняті в порядку Розділу VII ЦПК («Судовий контроль за виконанням судових рішень»). Так, відповідно до ст. 447 ЦПК сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду із скаргою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до цього Кодексу, порушено їхні права чи свободи. А відповідно до частини першої ст. 451 ЦПК за результатами розгляду такої скарги суд постановляє ухвалу.

Ми поділяємо думку Д.Шкеребця про віднесення до групи судових рішень, постановлених в рамках самоконтрольної функції суду, ухвали про скасування судового наказу та ухвали про залишення заяви про скасування судового наказу без задоволення, ухвали про залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення, ухвали про скасування заочного рішення і призначення справи до розгляду в загальному порядку [11].

Загалом же класифікація судових рішень в цивільному процесі відіграє важливу роль при дослідженні їх характерних особливостей, сутності та юридичної природи, а також значення, яке вони відіграють в межах цивільного судочинства.

Висновок. Інститут судового рішення в теорії цивільного процесу, а також в цивільному процесуальному законодавстві України займає ключове місце. Судове рішення – це процесуальний інститут та водночас особливий соціально-правовий феномен, який уособлює певні базові характеристики відповідного суспільства та є правовим засобом виконання судом його основного соціального призначення (його соціальних цілей). Єдиною формою здійснення легітимної судової влади є правосуддя, а легітимним актом реалізації цієї влади є судові рішення [12].

Поняття «вид судового рішення» використовується в ЦПК, однак зміст його не розкривається. ЦПК закріплює вичерпний перелік видів судових рішень, а саме, це: судовий наказ, рішення, ухвала, постанова суду. На виконання вимог норм ст. 19 Конституції України, а також відповідних статей ЦПК, порядок ухвалення судових рішень закріплено в ст. 259 ЦПК.

В юриспруденції вченими використовуються різні класифікатори для виокремлення видів судових рішень в цивільному процесі.

Список використаної літератури:

1. Законодавчі акти України, використані в цьому дослідженні, розміщені на Офіційному веб-порталі парламенту України. *Законодавство України*. <https://rada.gov.ua>
2. Гусаров К.В. Особливості окремої ухвали у цивільному судочинстві. Порівняльне-аналітичне право. 2013. № 2. С. 139-141.
3. Андронов І.В. Судові рішення в цивільному процесі України: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2018. С. 239.
4. Навроцька Ю. Особливості процесу доказування в наказному провадженні. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5686/vnulpurn201685568.pdf>
5. Короед С.О. Процесуальне забезпечення ефективності цивільного судочинства: монографія. К.: «МП Леся», 2013. 508 с.
6. Аналітичний огляд стану цивільного судочинства в 2021 році. Верховний суд. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/zvi/2021_analiz_KCS.pdf
7. Види судових рішень (постанови, ухвали), вимоги до їх форми та змісту. Вінницький окружний адміністративний суд. 05.06.2020. http://voas.gov.ua/news/podiy/vidi_sudovikh_rshen_postanovi_ukhvali_vimogi_do_kh_formi_ta_zm_stu/ Цивільний процес: Навч. посіб. За ред. Ю.В. Білоусова. К., 2005. С. 177.
8. Андронов І.В. Судові рішення в цивільному процесі України: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2018. С. 198-199.
9. Самолюк Ю.М. Судове рішення у цивільному процесі: спірні питання. Судова апеляція. 2009. № 1(14). С. 91-98.
10. Шкребець Д. В. Деякі нові підходи до класифікації ухвал в цивільному процесі. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 197-202.
11. Посібник з написання судових рішень у цивільному і кримінальному судочинстві. К.: Баїте, 2016. 206 с.

Ivantsev D. N. Classification of court decisions in the civil justice system of Ukraine

The purpose of the article is to reveal the content of the concept of types of court decisions, to carry out a scientific and practical analysis of the classification of types of court decisions based on the norms of the Civil Procedure Code of Ukraine. The article provides a scientific and practical analysis of the types of court decisions in the civil justice system of Ukraine. The author's classification of types of court decisions is given, the conclusions of domestic scientists regarding the division of court decisions in civil proceedings into groups are summarized. So, according to the instance within which the court decisions were made: the decision of the court of first instance; decision of the appellate court; the decision of the court of cassation. Depending on the branch of the subject of the legal dispute, court decisions in the civil process are divided into decisions based on the results of consideration of civil, land, labor, family, housing and other cases. The provision of the Civil Procedure Code of Ukraine that a court order is a special form of a court decision is criticized and relevant changes to the provisions of the Civil Procedure Code of Ukraine are proposed. It has been proven that the use of the terms "court decision" and "court decision" in the Constitution of Ukraine indicates the terminological inconsistency of the relevant norms of the Constitution of Ukraine. It has been established that in the theory of civil procedure, various classifiers are used to divide court decisions into groups, which are not officially established in the Civil Procedure Code of Ukraine. The Civil Procedure Code of Ukraine only uses the term "types of court decisions" without disclosing its content. In order to comply with the principle of legal certainty, which is an element of the principle of the rule of law, it is proposed to amend the Constitution of Ukraine and use the single term "court decision". It was concluded that the institution of judicial decision occupies a key place in the theory of civil procedure, as well as in the civil procedural legislation of Ukraine. A court decision is a procedural institution and, at the same time, a special socio-legal phenomenon, which represents certain basic characteristics of the relevant society and is a legal means for the court to fulfill its main social purpose (its social goals). The only form of exercising legitimate judicial power is justice, and the legitimate act of exercising this power is a court decision. The term "type of court decision" is used in the Civil Procedure Code of Ukraine, but its content is not disclosed. The Civil Procedure Code of Ukraine enshrines an exhaustive list of types of court decisions, namely: court order, decision, resolution, court resolution. To fulfill the requirements of the norms of Art. 19 of the Constitution of Ukraine, as well as relevant articles of the Civil Procedure Code of Ukraine, the procedure for passing court decisions is enshrined in Art. 259 of the Civil Procedure Code of Ukraine.

Key words: court order, resolution, court decision, civil process, court decision, court decision.